

ISSN 2080-1807

Katarzyna Sikora*

Uniwersytet Gdański

e-mail: katarzyna.sikora@interia.eu

Materiały biblioteczne a muzealia i zabytki. Kilka uwag o definicjach legalnych i ochronie prawnej

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2017.007>

STRESZCZENIE: Jednym z głównym celów artykułu jest zwrócenie uwagi na materiały biblioteczne jako komponenty dziedzictwa kultury tak samo istotne, jak zabytki i muzealia. W pierwszej części zostają przedstawione definicje legalne wskazanych przedmiotów. Część druga została przeznaczona na omówienie sposobów ochrony materiałów bibliotecznych, muzealiów i zabytków oraz wskazanie ewentualnych mechanizmów wspólnych. Zaakcentowane kwestie stanowią wstęp do dalszych badań podjętych w 2016 r. na Uniwersytecie Gdańskim.

SŁOWA KLUCZOWE: biblioteka, dziedzictwo kultury, materiały biblioteczne, muzealia, ochrona prawna, zabytki.

O naukowym niedosycie

Od ponad dekady można zaobserwować znaczny wzrost zainteresowania prawem ochrony dziedzictwa kultury. Interdyscyplinarność tej nauki sprawia, że badań nad jej przedmiotem podejmują się praktycy z coraz to nowych dziedzin. Nie jest tajemnicą, że prym wiodą konserwa-

* Uczestniczka studiów doktoranckich z zakresu prawa prowadzonych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego.

torzy, prawnicy, architekci i muzealnicy, co natomiast ciekawe, coraz częściej istotne zagadnienia podnoszą bibliotekarze, archiwiści, archeolodzy, a nawet politolodzy i filolodzy. O ile zasadnicza kwestia – przekazanie dorobku naszych przodków przyszłym pokoleniom – jest w porównywalnym stopniu poruszana przez specjalistów, tak uwaga poświęcona nośnikom dziedzictwa rozkłada się już nierównomiernie.

Jeśli przyjrzeć się dotychczasowej literaturze, znaczna jej część poświęcona jest zabytkom, muzealium i dziełom sztuki, natomiast materiałom bibliotecznym i archiwaliom dedykowano znacznie mniejszą liczbę opracowań. W niektórych kręgach naukowych wywołało to pewien niedosyt, tak jak w Katedrze Teorii i Filozofii Państwa i Prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Tam też od 2016 r. trwają badania nad materiałami bibliotecznymi i materiałami archiwalnymi jako elementami systemu ochrony dziedzictwa kultury. Jest to zagadnienie niezwykle ważne, można jednak odnieść wrażenie, że nie zawsze poświęca się mu tyle samo uwagi co zabytkom, muzeom, dziedzictwu podwodnemu i niematerialnemu. Nie jest to oczywiście kwestia pomijana całkowicie, jednakże w porównaniu z innymi wspomnianymi komponentami jej niewspółmierność jest ewidentna. Stąd też szkoła gdańska jako pierwsza dostrzegła problem na gruncie prawa, a niniejszy artykuł ma na celu zaakcentowanie pewnych kwestii rozpoczynających analizę systemową.

O definicjach

Termin *prawo* jest pojęciem wieloznacznym. Posługujemy się nim przykładowo dla określenia danych uprawnień służących różnym podmiotom¹. Z tego punktu widzenia zasadnicze są trzy pary pojęć tego terminu: *prawo materialne* i *prawo formalne*, *prawo przedmiotowe* i *prawo podmiotowe* oraz *prawo publiczne* i *prawo prywatne*². Prawo jest nauką, która cały czas ewoluuje, nie sposób uniknąć segmentacji,

¹ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2014, s. 20.

² Tamże, s. 20–21.

przejścia od wertykalnego do horyzontalnego postrzegania przestrzeni prawnej, co w konsekwencji rodzi potrzebę wyodrębniania interdyscyplinarnych dziedzin szczegółowych. Dochodzi więc dziś do skrajnej specjalizacji w celu sprostania i rozwiązania konkretnych problemów prawnych, a specjalizacja ta dokonuje się zazwyczaj – choćby pozornie – w ramach poszczególnych gałęzi prawa³.

Wydzielanie konkretnych gałęzi i nazywanie ich to właśnie w przeważającej mierze dzieło nauki prawa⁴. Podział prawa na gałęzie jest wielowiekowym procesem, jednakże w ciągu ostatnich kilku dekad można zaobserwować

przyspieszenie procesu podziału prawa na gałęzie, co jest m.in. związane z przeobrażeniami w sferze kultury prawnej społeczeństw [...] oraz z wymogami, jakie stawia cywilizacja techniczna [...] i obywatele⁵.

Pozytywnym przykładem nowej gałęzi prawa jest prawo ochrony środowiska⁶, w którym to można upatrywać wielu analogii w stosunku do prawa ochrony dziedzictwa kultury⁷. Prawo ochrony środowiska to dynamicznie rozwijająca się dziedzina prawa, a liczba jej przeciwników sukcesywnie się zmniejsza⁸. Jest to afirmatywny *casus* wyodrębnienia interdyscyplinarnej dziedziny szczegółowej. Przy założeniu, że prawo ochrony dziedzictwa kultury spełnia określone kryteria⁹, utworzenie

³ K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako nowa gałąź prawa*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, pod red. K. Zeidlera, Warszawa–Gdańsk 2014, s. 23.

⁴ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, dz. cyt., s. 153.

⁵ Tamże.

⁶ *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*, Dz. U. 2001, nr 62, poz. 627 z późn. zm.

⁷ K. Zeidler, dz. cyt., s. 27.

⁸ J. Ciechowicz-McLean, *Kształtowanie się gałęzi prawo ochrony środowiska jako wzór dla prawa ochrony dziedzictwa kultury*, [w:] *Prawo ochrony zabytków...*, s. 34–35.

⁹ Kryterium celu i przedmiotu regulacji (przedmiotu ochrony), kryterium własnych metod regulacji, kryterium podmiotów, do których adresowane są normy prawne w ramach regulacji, kryterium posiadania własnej teorii, kryterium własnych źródeł prawa, kryterium posiadania własnych zasad prawa, kryterium posiadania wydzielonej części ogólnej, kryterium funkcjonalnego powiązania pomiędzy normami, kryterium formy kodyfikacji, kryterium personalne, kryterium instytucjonalne, kryterium dydaktyczne, kryterium badań naukowych.

osobnej gałęzi prawa winno zostać zwieńczone kodeksem, czego życzyliby sobie i do czego dążą skupieni wokół wspomnianej dziedziny naukowcy.

Perspektywiczność ustawy „Prawo ochrony dziedzictwa kultury” stawia przed jego twórcami szereg wyzwań, z czego część dotyczy ostatecznego powołania definicji zupełnych przedmiotu ochrony oraz sprecyzowania sposobu protekcji. Mimo że przedmiot kodeksu obejmowałby wiele ustaw, istotne dla potrzeb niniejszego artykułu będą: Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach¹⁰ [dalej: u.o.b.], Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach¹¹ [dalej: u.o.m.] i Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹² [dalej: u.o.z.o.z.] Przedstawione akty prawne zawierają definicje legalne przedmiotu ochrony, i tak art. 5 u.o.b. zakłada, że

materiałami bibliotecznymi są w szczególności dokumenty zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, przeznaczone do rozpowszechniania, niezależnie od nośnika fizycznego i sposobu zapisu treści, a zwłaszcza: dokumenty graficzne (piśmiennicze, kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne), dźwiękowe, wizualne, audiowizualne i elektroniczne¹³.

Dokonując wykładni językowej, można stwierdzić, że wymieniony rodzaj dokumentacji jest uznawany za materiały biblioteczne w pierwszej kolejności. Nie jest to jednak definicja zamknięta semantycznie, niewyczerpująco określa pojęcie, przez co nie wypełnia znamion definicji zupełnej. Jak słusznie zauważa Jan Ciechorski, jej wadliwość polega na niedoprecyzowaniu poprzez użycie takich zwrotów, jak „w szczególności” oraz „a zwłaszcza”¹⁴. Ogólność i sumaryczność to częsty problem prawidłowego formułowania pojęć, które – jeśli nie lapidarne – to na pewno winny być ściśle. Wspomniany brak precyzji teoretycznie dopuszcza do definicji inne, niż te wymienione w ustawie, materiały. Zgodnie z treścią

¹⁰ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, Dz. U. 1997, nr 85, poz. 539 z późn. zm.

¹¹ Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, Dz. U. 1996, nr 5, poz. 24 z późn. zm.

¹² Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn.: Dz.U. 2014 r., poz. 1446.

¹³ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach..., art. 5.

¹⁴ J. Ciechorski, *Ustawa o bibliotekach. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 21.

art. 3 u.o.b. biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Definicję *dobra kultury* zawarto w Ustawie z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach¹⁵:

dobrem kultury jest każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną¹⁶.

Określenie to pojawia się także w Konstytucji RP¹⁷, nie ma jednak definicji legalnej w obowiązującym prawie. Również pojęcie *dziedzictwa narodowego* nie zostało omówione w żadnym akcie prawnym¹⁸, jednakże w jego interpretacji, na co zwrócił uwagę Trybunał Konstytucyjny¹⁹, można się wzorować na definicji sformułowanej przez Jana Pruszyńskiego. Określa on dziedzictwo kultury jako

zasób rzeczy ruchomych i nieruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd

¹⁵ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach, Dz.U. 1963, nr 10, poz. 48 z późn. zm.

¹⁶ Tamże, art. 2.

¹⁷ Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju; art. 73: Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury”, *Konstytucja Rzeczpospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 2009, nr 114, poz. 946.

¹⁸ Konstytucja RP jedynie je wymienia w art. 5: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” oraz w art. 6 ust. 2: „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowych dziedzictwem kulturalnym”. Tamże, art. 5 i art. 6.

¹⁹ Zob. P. Antoniak, *Ustawa o muzeach. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 25.

i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej²⁰.

Książki, a zatem „złożone i oprawione arkusze papieru, zadrukowane tekstem literackim, naukowym lub użytkowym lub też tekstem wydrukowanym na tych arkuszach”²¹, to materiały biblioteczne. Zdarzają się także sytuacje, kiedy książka, czy też w myśl art. 5 u.o.b. inny dokument zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, znajduje się w muzeum i stanowi część ekspozycji²². Zmienia to całkowicie sytuację przedmiotu, a w szczególności:

- status własności²³,
- sposób użytkowania – do podstawowych zadań bibliotek należy przede wszystkim udostępnianie zbiorów²⁴. Cele muzeów, o czym poniżej, są zgoła inne. Zasadniczo zmienia się relacja między dawnym czytelnikiem/obecnym zwiedzającym a dawnym materiałem bibliotecznym/obecnym muzealium. Jest to naturalnym następstwem zmian formalno-normatywnych, trudno sobie wszak wyobrazić okoliczności, gdzie odwiedzający mogliby w pokojach cichej kontemplacji obcować z obiektem muzealnym za pomocą zmysłu dotyku lub też na 30 dni wypożyczyć go do domu,
- sposób ochrony prawnej.

²⁰ J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kraków 2001, s. 50.

²¹ *Książka*. W: *Słownik Języka Polskiego PWN* [online] [dostęp 31 marca 2017]. Dostępna w: <http://sjp.pwn.pl/sjp/ksiazka;2476097.html>.

²² Np. zbiory Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, Muzeum Sztuki Książki w Koszalinie, Muzeum Prasy Śląskiej im. Wojciecha Korfatego w Pszczynie.

²³ Przy założeniu, że przedmiot nie jest własnością prywatną przekazaną w depozyt albo nie toczy się w jego sprawie postępowanie sądowe.

²⁴ *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach...*, art. 4 ust. 1 pkt 2. Pozostałe zadania to: 1) gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochrona materiałów biblioteczných; 2) obsługa użytkowników, prowadzenie działalności informacyjnej, zwłaszcza informowanie o zbiorach własnych, innych bibliotek, muzeów i ośrodków informacji naukowej, a także współdziałanie z archiwami w tym zakresie. Do zadań bibliotek może ponadto należeć prowadzenie działalności bibliograficznej, dokumentacyjnej, naukowo-badawczej, wydawniczej, edukacyjnej, popularyzatorskiej i instrukcyjno-metodycznej.

„Muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzeum”²⁵. Ustawodawca wskazuje także, że

muzealia stanowią dobro narodowe. W wypadku muzeum nieposiadającego osobowości prawnej, muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność podmiotu, który utworzył muzeum, oraz wpisane do inwentarza muzealiów²⁶.

Jak zaznacza Katarzyna Zalaśńska, obecna definicja „nie obejmuje wszystkich istotnych cech tego pojęcia”²⁷.

Istnieją także przesłanki, aby materiał biblioteczny uznać za zabytek. W tym wypadku przedmiot winien odznaczać się kilkoma właściwościami, określonymi w u.o.z.o.z. Przepisy ustawy określają cztery rodzaje zabytków:

1. zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o którym mowa w punkcie 1;
3. zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o którym mowa w punkcie 1;
4. zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem²⁸.

²⁵ Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach..., art. 21 ust. 1.

²⁶ Tamże, art. 21 ust. 1–1a.

²⁷ K. Zalaśńska, *Pojęcie muzealiów w prawie ochrony dziedzictwa kultury*, [w:] *Prawo muzeów*, pod red. J. Włodarskiego, K. Zeidler, Warszawa 2008, s. 24.

²⁸ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami..., art. 3 pkt 1–4.

Jeżeli zatem dany materiał biblioteczny został stworzony przez człowieka lub jest związany z jego działalnością oraz jest świadectwem danej epoki lub zdarzenia, ma wartość historyczną, artystyczną lub naukową, której zachowanie leży w interesie społecznym, można założyć, że spełnia przesłanki zawarte w u.o.z.o.z., by uznać go za zabytek ruchomy.

Porównując sposób definiowania w dwóch wcześniejszych ustawach, można stwierdzić, że u.o.z.o.z. najprecyzyjniej reguluje definicję przedmiotu ochrony, wskazując nie tylko na rodzaj przedmiotu, ale przede wszystkim na jego przymioty. Przy czym zaznaczyć należy, że owa precyzja jest zauważalna jedynie w zestawieniu z dwoma wcześniej omawianymi ustawami, ponieważ i tu występują niedookreślenia związane z czasem i interesem społecznym²⁹ oraz dochodzą kwestie aksjologiczne³⁰, których przedstawienie wykroczyłoby znacznie poza ramy tego artykułu.

O ochronie prawnej

Obok materiałów bibliotecznych nadrzędnym przedmiotem u.o.b. jest narodowy zasób biblioteczny, z którym to materiały biblioteczne pozostają w ścisłej korelacji. Zgodnie z art. 6 ust. 1–2 u.o.b.

zbiory bibliotek mające wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego stanowią, w całości lub części, narodowy zasób biblioteczny. Narodowy zasób biblioteczny podlega szczególnej ochronie³¹.

Problem niedookreślenia i braku sprecyzowania jest bez wątpienia jednym z głównym trudności u.o.b. Tym razem pojawia się w kontekście sposobu ochrony. Jednakże w tym wypadku należy zwrócić uwagę na inną kwestię. O ile brak określenia szczególności ochrony stanowi jeden problem, o tyle w tym wypadku odnosi się jedynie do narodowego zasobu bibliotecznego. Nie sposób w związku z tym nie postawić pytania, co

²⁹ Zob. K. Zalaśńska, K. Zeidler, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa–Gdańsk 2015, s. 24.

³⁰ Zob. K. Zalaśńska, K. Zeidler, *Problematyka wartościowania jako podstawy rozstrzygnięć wojewódzkiego konserwatora zabytków*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, pod red. B. Szmygina, Warszawa–Lublin 2012, s. 243–248.

³¹ *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach...*, art. 6 ust. 1–2.

z pozostałymi materiałami bibliotecznymi znajdującymi się w zbiorach bibliotek, nie posiadającymi jednakże tej wyjątkowej wartości i znaczenia dla dziedzictwa? Jaką ustawodawca dla nich przewidział ochronę? „Nieszczególną”?

Jednym z podstawowych zadań bibliotek jest ochrona materiałów bibliotecznych (art. 4 ust. 1 pkt 1) i jest to jedyna tego typu informacja w całej ustawie. Jak już wspomniano powyżej, w ustawie nie jest także sformułowany sposób ochrony narodowego zasobu bibliotecznego, jest on natomiast wydany w formie aktu wykonawczego. Minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, kryteria zaliczania zbiorów do narodowego zasobu bibliotecznego, a także wykaz bibliotek, które posiadają zbiory zaliczane do narodowego zasobu bibliotecznego, określa organizację tego zasobu oraz zasady i zakres jego szczególnej ochrony, uwzględniając charakter historyczny zbiorów i charakter edukacyjny bibliotek włączonych do wykazu (art. 6 ust. 3 u.o.b.).

Zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 4 lipca 2012 r. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego³² biblioteka, która posiada zbiory zaliczane do narodowego zasobu bibliotecznego, sporządza stosowny plan ochrony zbiorów do niego zaliczanych:

2. Plan ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu zawiera określenie:
 1. ewentualnych zagrożeń zasobu oraz ocenę ryzyka ich wystąpienia;
 2. zadań i obowiązków osób realizujących w danej jednostce organizacyjnej zadania z zakresu ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu;
 3. zasobów ludzkich i technicznych oraz środków, niezbędnych do ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu;
 4. organizacji ochrony przed zagrożeniami charakterystycznymi dla danego regionu kraju i obiektu lub grupy obiektów, w tym

³² Rozporządzenie z dnia 4 lipca 2012 r. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego, Dz.U. 2012, nr 0, poz. 797.

- obiekty zabytkowe, w którym są gromadzone zbiory zaliczane do narodowego zasobu;
5. wewnętrznych procedur realizacji zadań z zakresu ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu;
 6. działań na wypadek wystąpienia zagrożenia zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu albo sytuacji kryzysowych, w tym:
 - a) sposobu monitorowania zagrożeń,
 - b) trybu uruchamiania zasobów i środków, o których mowa w pkt 3,
 - c) procedur reagowania, określających sposób realizacji działań,
 - d) współdziałania między podmiotami realizującymi działania, w tym ich łączności;
 7. organizacji systemu monitorowania zagrożeń oraz ostrzegania i alarmowania o zagrożeniu;
 8. organizacji ewakuacji osób i ewakuacji całości albo przemieszczenia narażonej na uszkodzenia lub zniszczenie części zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu z obszarów zagrożonych;
 9. sposobu oraz trybu oceniania i dokumentowania strat poniesionych w zbiorach zaliczonych do narodowego zasobu w wyniku wystąpienia zagrożenia albo sytuacji kryzysowej.
3. Do planu ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu dołącza się wykaz umów i porozumień związanych z realizacją zadań oraz działań określonych w planie ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu.
 4. Plan ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu podlega wdrożeniu i corocznej aktualizacji, wykonywanej do dnia 31 marca danego roku kalendarzowego według stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego (§ 7 rozporządzenia).
- § 8. Narodowy zasób podlega szczególnej ochronie polegającej na zapewnieniu bezpiecznych dla danego rodzaju materiałów bibliotecznych warunków w zakresie:
- 1) przechowywania,
 - 2) kopiowania i utrwalania na informatycznych nośnikach danych,

- 3) udostępniania w celach naukowych albo ekspozycyjnych – które nie spowodują pogorszenia stanu ich zachowania lub uniemożliwią ich zniszczenie lub kradzież (§ 8 rozporządzenia). Środki na wprowadzenie oraz utrzymanie szczególnej ochrony, zapewnia organizator biblioteki, o którym mowa w art. 8 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach³³.

Jednym z celów muzeum³⁴ jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym (art. 1 u.o.m.). Muzea realizują cele w szczególności przez:

1. gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie;
2. katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów;
3. przechowywanie gromadzonych zabytków w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych;
4. zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomości oraz innych nieruchomości obiektów kultury materialnej i przyrody;
5. urządzenie wystaw stałych i czasowych;
6. organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych;
7. prowadzenie działalności edukacyjnej;
7a) popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę;
8. udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych³⁵.

³³ Art. 8.1: „Biblioteki są organizowane i prowadzone przez podmioty zwane dalej «organizatorami». Organizatorami bibliotek są: 1) ministrowie i kierownicy urzędów centralnych; 2) jednostki samorządu terytorialnego. 3. Organizatorami bibliotek mogą być także: 1) osoby fizyczne; 2) osoby prawne; 3) jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej”. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach...*, art. 8.1.

³⁴ Pozostałe cele to: informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

³⁵ *Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach...*, art. 2.

Po raz kolejny mamy do czynienia ze zwrotem „w szczególności”, z tą różnicą, że jest on skonstruowany enumeracyjnie. Narzędzia ochrony są zróżnicowane; konserwacja zbiorów muzealnych zapewnia znacznie większą ochronę niż prowadzenie działalności edukacyjnej. Wskazane formy uzupełniają się wzajemnie, tworząc spójną całość, której zaburzenie zachwiałoby prawidłowe funkcjonowanie³⁶.

Obowiązująca u.o.z.o.z. określa w art. 7 formy ochrony, jakimi może zostać objęty zabytek. Następuje to poprzez:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego³⁷.

Ustawodawca zaprojektował nową formę ochrony zabytków, którą jest wpis na Listę Skarbów Narodowych³⁸ (art. 7 pkt 1a u.o.z.o.z.). Lista będzie uwzględniać zabytki ruchome, nie objęte wpisem do rejestru. Nowe przepisy wejdą w życie 26 listopada 2016 r., a pierwsze wpisy na Listę planowane są już w 2017 r.

Ze względu na swoją materialną formę podstawowym wariantem ochrony dla materiałów bibliotecznych i zabytków ruchomych jest wpis do rejestru. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w wypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art. 10 ust. 1–2

³⁶ Niemożliwe byłoby zorganizowanie wystawy bez wcześniejszego naukowego opracowania zbiorów i ich konserwacji.

³⁷ *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami...*, art. 7 pkt 1–4.

³⁸ Jej utworzenie oraz zasady prowadzenia określa *Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. 2016, poz. 1330).

u.o.z.o.z.). Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 u.o.z.o.z.).

Wpis do rejestru jest także formą przeznaczoną dla materiałów bibliotecznych, ponieważ ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (art. 6 ust. 1 pkt 2 u.o.z.o.z. – definicja przytoczona na początku artykułu).

Rysunek 1. Cechy wspólne definicji materiałów bibliotecznych, muzealiów i zabytków

Źródło: opracowanie własne.

Wszystkie trzy definicje ze względu na swój zakres na pewnym obszarze wchodzą we wzajemne korelacje, a same pojęcia nacechowane są odwołaniami do nauki o wartościach. Materiały biblioteczne mogą być jednocześnie zabytkami ruchomymi, by po jakimś czasie zostać wpisanym do inwentarza, tracąc przy tym status zabytku ruchomego i stać się muzealiami. Mając na uwadze cele realizowane przez muzea, można stwierdzić za K. Zalasińską, że muzealia to przede wszystkim zabytki

w sensie prawnym³⁹. Powodem może być wspólna proveniencja⁴⁰, kiedy to oba przedmioty regulowała Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach⁴¹.

Pewne kolektywne cechy są także widoczne w mechanizmach ochrony, właściwych omówionym przedmiotom. Dysproporcja między ustawami jest odczuwalna, w ocenie autorki najmniej korzystnie prezentuje się system ochrony materiałów bibliotecznych. Wpis do rejestru zabytków jest obecnie najwyższą formą ochrony, przy czym dany obiekt nie może być jednocześnie wpisany do inwentarza muzealnego czy też stanowić części narodowego zasobu bibliotecznego. Ponadto nie każdy przedmiot predestynuje do wszczęcia procedury wpisania do rejestru. Nie jest intencją prawa ochrony zabytków zlikwidowanie tych form, lecz ich ulepszenie, aby prawo ochrony dziedzictwa kultury dysponowało instrumentami adekwatnymi do wartości rzeczy i ich funkcji. Obecnie część działań jest ograniczona. Brak precyzyjności w tak kluczowych określeniach jak ochrona czy sam jej przedmiot, należy ocenić jako dalece nieprawidłowy, wyraźnie akcentując przy tym pierwszą kwestię. Nie oznacza to uznania problemu braku definicji zupełnych jako mniej ważnego, jednakże to formy ochrony zawarte w ustawach zaopatrują organy administracji i społeczeństwo w odpowiednie narzędzia i możliwości. To, w jaki sposób podmioty z nich korzystają, to kolejna wieloaspektowa kwestia. Pozostawienie sposobów ochrony materiałów bibliotecznych (*w szczególności!*), muzealiów i zabytków w obecnym kształcie, zwiększy prawdopodobieństwo niszczenia tych komponentów dziedzictwa kultury, do czego, jako świadomi jego użytkownicy, nie możemy dopuścić.

Bibliografia

- Antoniak Patrycja, *Ustawa o muzeach. Komentarz*, Warszawa 2012.
Chauvin Tatiana, Stawecki Tomasz, Winczorek Piotr, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2014.
Ciechorski Jan, *Ustawa o bibliotekach. Komentarz*, Warszawa 2012.

³⁹ K. Zalasińska, *Pojęcie muzealiów...*, s. 24.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ *Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach...*

- Ciechowicz-McLean Janina, *Kształtowanie się gałęzi prawo ochrony środowiska jako wzór dla prawa ochrony dziedzictwa kultury*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, pod red. Kamila Zeidlera, Warszawa–Gdańsk 2014, s. 34–41.
- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 2009, nr 114, poz. 947.
- Książka*. W: *Słownik Języka Polskiego PWN* [online] [dostęp 30 listopada 2016]. Dostępny w World Wide Web: <http://sjp.pwn.pl/sjp/ksiazka;2476097.html>.
- Pruszyński Jan, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kraków 2001.
- Rozporządzenie z dnia 4 lipca 2012 r. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego*, Dz.U. 2012, nr 0, poz. 797.
- Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach*, Dz.U. 1963, nr 10, poz. 48 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 12 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Dz.U. 2016, poz. 1330).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach*, Dz.U. 1996, nr 5, poz. 24 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, tekst jedn.: Dz.U. 2014, poz. 1446.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*, Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*, Dz.U. 2001, nr 62, poz. 627 z późn. zm.
- Zalasińska Katarzyna, *Pojęcie muzealiów w prawie ochrony dziedzictwa kultury*, [w:] *Prawo muzeów*, pod red. Józefa Arno Włodarskiego, Kamila Zeidlera, Warszawa 2008.
- Zalasińska Katarzyna, Zeidler Kamil, *Problematyka wartościowania jako podstawy rozstrzygnięć wojewódzkiego konserwatora zabytków*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, pod red. Bogusława Szmygina, Warszawa–Lublin 2012, s. 243–248.
- Zalasińska Katarzyna, Zeidler Kamil, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa–Gdańsk 2015.
- Zeidler Kamil, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako nowa gałąź prawa*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, pod red. Kamila Zeidlera, Warszawa–Gdańsk 2014, s. 23–33.

Library Materials, Museum Exhibit, Historic Monuments. A Few Remarks about Legal Definitions and the Law Protection

ABSTRACT: The main purpose of the article is drawing attention to library materials as components of the cultural heritage legacy which are as significant as monuments and museum exhibits. In the first part, legal definitions of the objects are presented. The second part discusses ways of the protection of library materials, museum exhibits, and historic monuments and indicates possible shared mechanisms. The discussed issues are an introduction to further research undertaken at the University of Gdańsk.

KEYWORDS: cultural heritage, historic monuments, library, library materials, museum exhibits, legal protection.

